

УДК 738.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-1-19>**Людмила КРАВЧЕНКО,**

orcid.org/0000-0002-2639-3215

аспірантка кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(Київ, Україна) ludmylakravchenko@ukr.net

ТВОРИ ПОРЦЕЛЯНОВИХ МАНУФАКТУР ПАРИЖУ З КОЛЕКЦІЇ МУЗЕЮ ХАНЕНКІВ

Дослідження викладене в цій статті присвячене окремим виробам порцеляни паризьких мануфактур з колекції Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. Ці предмети були розглянуті в контексті історії становлення порцелянової справи в Парижі в кінці XVIII ст. Для вивчення було обрано твори чотирьох паризьких фабрик, що діяли в період 1770-х – 1790-х рр. В статті розглядається порцеляновий посуд виробництв Кліньянкур, графа д'Артуа, Мануфактури королеви та ательє Петі Карусель. Під час дослідження було проаналізовано загальні тенденції та особливості розпису фарфору; розглянуто та уточнено дату виконання предметів відповідно до марок, які були актуальні в зазначений період. Результатом проведеного аналізу є оновлена атрибуція творів з колекції музею. Висновки: В Музеї Ханенків зберігаються твори порцеляни паризьких мануфактур, які були виготовлені в період 1770-х – 1790-х рр. Результати проведеного дослідження розкривають аспекти розвитку порцелянового виробництва в Парижі, та уточнюють нюанси стосовно умов, за яких працював фарфоровий бізнес наприкінці XVIII ст. В статті було розглянуто предмети, які були створені на тих фабриках, що були під протекторатом членів королівської родини, та називаються привілейованими. Окрім історичного контексту, викладено узагальнений аналіз декору порцеляни в зазначений період. Вагомим внеском проведеної роботи є уточнення назв мануфактур та датування предметів музею. Запропоновані атрибуції речей, що були розглянуті, базуються на аналізі стилістики розпису та маркування. Колекція паризької порцеляни в збірці Музею Ханенків посідає важливе місце за своїм розмаїттям підбору виробів та приналежністю до висококваліфікованих фабрик, що склали достойну конкуренцію королівському Севру в останній чверті XVIII ст.

Ключові слова: порцеляна, французька порцеляна, колекція музею, Музей Ханенків, атрибуція.

Liudmyla KRAVCHENKO,

orcid.org/0000-0002-2639-3215

Postgraduate Student at the Department of Art Expertise
National Academy of Culture and Art Management
(Kyiv, Ukraine) ludmylakravchenko@ukr.net

ARTWORKS OF PARISIAN PORCELAIN MANUFACTORIES FROM THE KHANENKO MUSEUM COLLECTION

The study presented in this article is devoted to selected porcelain pieces of Parisian manufactories in the collection of the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts. These items were analyzed in the context of the history of porcelain production in Paris at the end of the 18th century. The research focused on the artworks of four Parisian factories that functioned during the 1770s – 1790s. The article discusses porcelain tableware produced on the Clignancourt, the comte d'Artois manufactories, the Queen's porcelain factory, and the Petit Carousel workshop. In the course of the research, general trends and features of porcelain decoration were analyzed; the production dates of the pieces were examined and clarified based on the related marks used during that period. The result of the analysis is the updated attribution of the artworks in the museum's collection. Conclusions: The Khanenko Museum houses works of porcelain from Parisian manufactories, which were made in the period 1770s – 1790s. The results of the study reveal aspects of the development of porcelain production in Paris, and clarify the nuances regarding the conditions under which the porcelain business worked at the end of the 18th century. The article examined the objects that were created in those factories that were under the protectorate of members of the royal family, and called privileged. In addition to the historical context, a generalized analysis of the decor of porcelain in the specified period is presented. A significant contribution of the work is the clarification of the names of manufactories and dating of museum objects. The proposed attributions of pieces that were considered are based on an analysis of the style of painting and marking. The collection of Parisian porcelain in the Khanenko Museum occupies an important place in its variety of selection of products and belonging to highly qualified factories that made a worthy competition to the royal Sèvres in the last quarter of the 18th century.

Key words: porcelain, French porcelain, museum collection, Khanenko Museum, attribution.

Постановка проблеми. Колекція французької порцеляни Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків є достатньо різнобарвною і цінується перш за все за якісну збірку творів всевітньо відомої Севрської королівської порцелянової мануфактури. Однак було б несправедливо не приділити увагу предметам, що були створені в Парижі наприкінці XVIII ст. Враховуючи умови, в яких зароджувалась порцелянова справа у Франції, як то заборони на певні різновиди діяльності чи продукції, культурологічна цінність виробів, що побачили світ попри складнощі, значно підвищується. Більш детальний розгляд якості виконання та очевидної конкурентоздатності паризьких майстрів доводить, що фарфор Парижу кінця XVIII ст. вартує рівноправної уваги, як і королівський бренд Севру. Розглянуті мануфактури проіснували лише від 20 до 30 років, однак лишили світові достойні витвори мистецтва.

Аналіз досліджень. Колекція паризької порцеляни Музею Ханенків не була ретельно досліджена протягом ста років свого існування. Однак слід зазначити, що записи в інвентарних книгах приблизно правильно атрибутують твори. Для уточнення даних дослідники мали б звернутись до фахової літератури, але, нажаль, вітчизняних публікацій з окресленої теми не існувало. Це дослідження базується виключно на публікаціях французьких досвідчених науковців. Найвагоміший доробок у вивченні історії порцелянових мануфактур Парижу XVIII–XIX ст. належить науковиці Режін Плінваль де Гюйебон (Plinval de Guillebon, 1995). Монографії та безліч статей історикня присвятила поставленому питанню. Інша дослідниця Женецьєв ле Дюк (Duc, Curtil, 2002) так само лишила глибокі детальні дослідження французької порцеляни та її маркуванню.

Мета статті. Атрибуція окремих творів паризької порцеляни останньої чверті XVIII століття в контексті умов розвитку виробництва фарфору у Франції даного періоду.

Виклад основного матеріалу. Виробництво порцеляни у Франції офіційно підпорядковувалось королівським дозволам, розпорядженням та заборонам. Ще в XVII ст., коли керамісти тільки експериментували з виготовленням фарфорової маси дотичної до східних зразків, виключно влада могла надати дозвіл на її виготовлення. У першій половині XVIII ст. таку привілею мали виробництва: Сен-Клу, Шантії та Венсенн. Останнє у 1745 році отримало монополію на випуск розписного та золоченого фарфору. Ця вказівка постійно порушувалась іншими фабрикантами, тому у

1747 році було заборонено засновувати виробництва та будувати печі всім, за виключенням тих, хто вже отримав цей привілею. Після переїзду королівської фабрики з Венсенну в Севр чергова постанова від 1760 року все таки послабила попередні заборони, та відтепер невеликі фабрики могли випускати звичайний фарфор білого кольору розписаний тільки «китайським синім». З 1766 року ввели ще послаблення – дозвіл на розпис відтінками одного кольору. Безперервні порушення фабрикантів змушували владу накладати арешти та вимагати позбутися продукції з розписом чи позолотою, що вже була випущена. Багато художників-керамістів заздрили привілеям наданим великим мануфактурам та шукали можливості попри все виготовляти порцеляну. Серед них були ті, хто пройшов навчання на поважних виробництвах, отримали хороший досвід та відчували себе здатними організувати якісний фарфоровий бізнес. В Парижі починається ажіотаж відкриття порцелянових фабрик та ательє. Все починалось з розпису білого посуду інших виробництв, а згодом паризькі керамісти стали випускати свої власні форми (Plinval de Guillebon, 1995: 74–77).

Однак, через привілеї якими користувалась Королівська порцелянова мануфактура нові фабрики стикались з законними перешкодами для нормального функціонування. Боротьба між Севром та Парижем перейшла в активну фазу у 1770-х роках, коли паризькі виробники були не раз звинувачені у заманюванні севрських робітників для роботи в столиці, викраденні моделей та рецептів кольорових фарб та позолоти.

В таких умовах для власника виробництва було вкрай важливо мати захист можновладців чи когось з членів королівської родини. Так, свою протекцію порцеляновим фабрикантам надавали і сама королева Марія-Антуанетта (1755–1793) і брати короля (граф Прованський (1755–1824) та граф д'Артуа (1757–1836), що сприяло їх виживанню та розвитку в майбутньому.

В фондах Музею Ханенків зберігається колекція паризької порцеляни XVIII–XIX ст., що відрізняється різноманіттям та якістю (Інвентарна книга №1 (ПК), 1948; Інвентарна книга №2 (ПК), 1948). В контексті історії розвитку фарфорової справи в Парижі ми пропонуємо розглянути декілька зразків привілейованих мануфактур кінця XVIII ст.

Мануфактура Кліньянкур, що називається за однойменним районом, так само відома за іменем свого покровителя – мануфактура Мосьйо (фр. Monsieur) графа Прованського, майбутнього короля Людовика XVIII. Виробництво заснував

архітектор П'єр Дерюель (фр. Pierre Deruelle) у 1771 році. Протекцію графа воно отримано у 1775 році (Plinval de Guillebon, 1995: 123). Для продукції Кліньянкур характерні вироби посуду рокайльних форм з розписом в кольорі та золотим витонченим декором. Букети квітів врозкид, волошковий орнамент на білому фоні, пейзажний розпис – характерні для елегантних творів мануфактури Мосьйо (Bloit, 1988: 67). Окрім посуду споживачі могли придбати туалетні набори, дрібні побутові речі, як то глеки, тази, рукомийники та предмети інтер'єру.

В Музеї Ханенків зберігаються два охолоджувачі (Інв. № 164 ПК, 165 ПК) створені на мануфактурі Кліньянкур (Інвентарна книга №1 (ПК), 1948: 37). Предмети циліндричної, злегка округленої до низу форми, мають кільцеву ніжку. Вгорі у самого вінця – дві фігурні рокайльні ручки. По білому фону – квітковий розпис: волошки врозкид. Ручки охолоджувачів та ніжка обрамлені золотом. На звороті предметів – марка: комбінація літер «LSX» друкованих темно-червоним кольором. Ці ініціали належали покровителю мануфактури графу Прованському, на ім'я Луї Станіслав Ксав'є (фр. Louis Stanislas Xavier). Це маркування використовували з 1775 року і найдовше – до 1790 (Plinval de Guillebon, 1995: 437). Волошковий декор запровадили та ввели в моду на Королівській мануфактурі в Севрі у 1774 році. Сама королева Марія-Антуанетта була власницею

трьох сервізів з таким розписом. Згодом волошки зустрічаються на виробах паризьких майстрів, які були раді запропонувати своїй клієнтурі цей елегантний тренд. Найбільш популярним він був на мануфактурі Кліньянкур, де художники виконували його в натуралістичній манері.

Інше привілейоване виробництво Парижу, чий твір варто розглянути в контексті аналізу колекції порцеляни Музею Ханенків, це мануфактура графа д'Артуа. В 1772 році в передмісті Сен-Дені її заснував син страсбурзького кераміста П'єр-Антуан Ганнонг (Pierre-Antoine Hannong) в партнерстві з двома іншими аукціонерами (Plinval de Guillebon, 1995: 136). Невдовзі його вигнали за неналежне використання коштів та замістили більш відповідальним керівником. В 1779 році виробництво отримало заступництво графа д'Артуа, молодшого брата Людовіка XVI, яке тривало до часів Великої французької революції. Для продукції мануфактури часів протекторату 1780-х років характерні столові сервізи та вази розписані квітковими гірляндами і елегантно позолочені, що було достатньо сміливо, адже ми пам'ятаємо про заборони на такий багатий декор, які все ще діяли (Bloit, 1988: 67).

Саме до цього періоду атрибутовано предмет з музейної колекції (Інвентарна книга № 2 (ПК), 1948: 49). Тарілка (Інв. № 654ПК) з трояндовою гілочкою в дзеркалі; її борт оздоблено поліхромним квітковим розписом, який переривається

Охолоджувач для склянки, 1780–1790 рр.
мануфактура Кліньянкур, Париж, Франція
тверда порцеляна, розпис, золочення;
h – 11 см; d – 11 см;
Інв. № 165 ПК

Колекція Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків

Тарілка, 1779–1790 рр.
мануфактура графа д'Артуа, Париж, Франція
тверда порцеляна, розпис, золочення;
d – 23 см;
Інв. № 654ПК

Колекція Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків

чотирма овальними картушами з трояндами всередині. Край борту, картуші та дзеркало тарілки відведено золотом, по лінії навколо дзеркала – золочена гірлянда. На денці предмету поставлена штампована червона марка «СР» під короною, яку запровадили у 1779 році на честь Шарля-Філіпа (Charles-Philippe), графа д'Артуа, обравши для бренду його ініціали імені. Цей знак ставили на предметах гарної якості з різноманітним декором, уважно слідкуючи за модою (Duc, Curtil, 2002: 109).

У 1776 році в Парижі Анде-Марі Лебьоф (фр. André-Marie Leboeuf) заснував ще одне виробництво фарфору. І вже через два роки королева Марія-Антуанетта надала йому своє заступництво. Так виникла Мануфактура королеви (фр. Manufacture de la Reine) (Plinval de Guillebon, 1995: 120). Її продукція не була екстраординарною, навпаки відтворювала всі тенденції тогочасної порцелянової моди: квіти, волошковий орнамент, гірлянди, смужки та різноманітні імітації текстилю. Типологія предметів відповідала потребам споживачів кінця XVIII ст.: столові сервізи, туалетні принадлежности, предмети декору, як то вази, чорнильниці тощо. Фабрика не мала власного магазину в місті, однак її продукцію можна було знайти у всіх модних butikах, як, наприклад, в магазині Петі Карусель (фр. Petit Caroussel), марку якого часто можна зустріти як доповнення до марки виробництва (Bloit, 1988: 68).

В колекції Музею Ханенків знаходяться чашка з блюдцем (Інв. №№ 605 ПК, 606 ПК) створені на Мануфактурі королеви (Інвентарна книга № 2

(ПК), 1948: 31]). Чашка має форму «літрон» з вигнутою ручкою. По тулубу предмету розташовано три картуші, відведені золотом, з поліхромним розписом птахів всередині; між ними орнамент – золоті зірочки та бордові крапки, що чергуються. Вгорі і внизу предмету орнаментальні стрічки в вертикальну смужку. Блюдце має високий відігнутий борт, по ньому на однаковій відстані розташовані овальні медальйони з розписом, відповідно тим, що на чашці. Аналогічний орнамент між картушами та по борту. В середині дзеркала блюдця – золота квітка волошки. Предмети марковані друкованою літерою «А» з короною, яка була запроваджена одразу після отримання заступництва королеви в 1778 році та використовувалась до 1790 року (Plinval de Guillebon, 1995: 440).

З Мануфактурою королеви пов'язане ще одне виробництво, твір якого пропонуємо до розгляду. Воно назване за місцем свого розташування – Петі Карусель. Ця назва вже згадувалась як butik, де можна було придбати «порцеляну королеви». То був як магазин, так і невеличке ательє з розпису порцеляни (Bloit, 1988: 103). Цікаво, що згодом його власник торгівець Бартелемі Гі (Barthélemy Guy) купив ще й те виробництво, яке колись було під патронатом королеви (Plinval de Guillebon, 1995: 177). А поки з 1775 по 1799 рік він керував ательє Петі Карусель.

В фондах музею знаходиться рясно декорована тарілка Петі Карусель (Інв. № 795 ПК) (Інвентарна книга №2 (ПК), 1948: 105). В дзеркалі предмету розташовано букетик троянд та дрібні квітки

Чашка з блюдцем, 1778–1790 рр.
Мануфактура Королеви, Париж, Франція
тверда порцеляна, розпис, золочення
чашка: h – 7 см; блюдце: d – 24,5 см
Інв. №№ 605 ПК, 606 ПК
Колекція Національного музею мистецтв
імені Богдана та Варвари Ханенків

Тарілка, 1779–1799 рр.
мануфактура Петі Карусель, Париж, Франція
тверда порцеляна, розпис, золочення;
d – 24,5 см
Інв. № 795 ПК
Колекція Національного музею мистецтв імені
Богдана та Варвари Ханенків

золотом. По борту – хвиляста бузкова стрічка з бантиками, що чергуються. До кожного вузлика кріпляться золочені петлі та рясні поліхромні гірлянди квітів. На денці тарілки – марка ательє червоним кольором «PCG Manufacture du Petit Caroussel Paris» (Plinval de Guillebon, 1995: 439).

Висновки. В Музеї Ханенків зберігаються твори порцеляни паризьких мануфактур, які були виготовлені в період 1770-х – 1790-х рр. Результати проведеного дослідження розкривають аспекти розвитку порцелянового виробництва в Парижі, та уточнюють нюанси стосовно умов, за яких працював фарфоровий бізнес наприкінці XVIII ст. В статті було розглянуто предмети, які були ство-

рені на тих фабриках, що були під протекторатом членів королівської родини, та називаються привілейованими. Окрім історичного контексту, викладено узагальнений аналіз декору порцеляни в зазначений період. Вагомим внеском проведеної роботи є уточнення назв мануфактур та датування предметів музею. Запропоновані атрибуції речей, що були розглянуті, базуються на аналізі стилістики розпису та маркування. Колекція паризької порцеляни в збірці Музею Ханенків посідає важливе місце за своїм розмаїттям підбору виробів та приналежністю до висококваліфікованих фабрик, що склали достойну конкуренцію королівському Севру в останній чверті XVIII ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архів Служби обліку та охорони експонатів НМБВХ. Оп. 7, Спр. 1 (V). Од.зб.23. Інвентарна книга №1 (ПК) музейних предметів західноєвропейської порцеляни основного фонду (№ 1 – 504). Поч. 1948 р.
2. Архів служби з обліку та збереження експонатів Національного музею мистецтв Богдана та Варвари Ханенків. Оп. 7, Спр. 1 (VI). Од. зб. 24. Інвентарна книга №2 (ПК) музейних предметів західноєвропейської порцеляни основного фонду (№ 505 -...). Поч. 1948 р.
3. Bellaigue, Geoffrey. French Porcelain in the Collection of Her Majesty the Queen: [3 vol. set.]. London: Royal Collection Enterprises, 2009. Vol. 1. 422 p.
4. Bloit, Michel. Trois siècles de porcelaine de Paris. Paris : Hervas. 1988. 136 p.
5. Duc, Geneviève le, Curtil, Henri. Marques et Signatures de la Porcelaine Française. Paris: Massin. 2002. 174 p.
6. Plinval de Guillebon, Régine de. Faïence et porcelaine de Paris: XVIIIe-XIXe siècles. Dijon: Éd. Faton. 1995. 475 p.

REFERENCES

1. Arkhiv Sluzhby obliku ta okhorony eksponativ NMBVKh. Opys 7, Sprava 1 (VI). Inventarna knyga 1 (PK). (1948). [Data Archive of The Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts. Inventory book No. 1 (PK) of museum items of Western European porcelain of the main fund]. [in Ukrainian].
2. Arkhiv Sluzhby obliku ta okhorony eksponativ NMBVKh. Opys 7, Sprava 1 (VI). Inventarna knyga 2 (PK). (1948). [Data Archive of The Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts. Inventory book No. 2 (PK) of museum items of Western European porcelain of the main fund]. [in Ukrainian].
3. Bellaigue G. (2009) French Porcelain in the Collection of Her Majesty the Queen: [3 vol. set.]. London: Royal Collection Enterprises,. Vol. 1. 422 p.
4. Bloit M. (1988) Trois siècles de porcelaine de Paris [Three centuries of porcelain from Paris]. Paris: Hervas. 136 p. [in French]
5. Duc G., Curtil H. (2002) Marques et Signatures de la Porcelaine Française [French porcelain marks and signatures]. Paris: Massin. 174 p. [in French]
6. Plinval de Guillebon R. (1995) Faïence et porcelaine de Paris: XVIIIe-XIXe siècles [Earthenware and porcelain from Paris: 18th-19th centuries]. Dijon: Éd. Faton. 475 p. [in French]